

Frank Tallis

Posedlost láskou

a jiná znepokojivá odhalení

portál

Frank Tallis

Posedlost láskou

a jiná znepokojivá odhalení

portál

Původní anglické vydání:

The Incurable Romantic

Copyright © 2018 by Frank Tallis

First published in Great Britain in 2018 by Little, Brown, an imprint of Little, Brown Book Group

České vydání:

Translation © Eva Klimentová, 2019

© Portál, s. r. o., Praha 2019

ISBN 978-80-262-1500-4

Obsah

Předmluva	6
1 Právni asistentka: Láska, která se nesmíří s odmítnutím	16
2 Přízraky v ložnici: Nestárnoucí vášně	47
3 Žena, která nebyla: Podezíravost a destruktivní láska	66
4 Muž, který měl všechno: Závislost na lásce	101
5 Nevyléčitelný romantik: O nemožnosti dokonalé lásky	120
6 Americký kazatel: Tělesné hříchy	149
7 Hra s punčochou: Dr. B. a Fräulein O. – varovný příběh . . .	175
8 Narcis: Zrcadlená touha	189
9 Noční vrátný: Vina a sebeklam	207
10 „Hodný“ pedofil: Poskvrněná láska	240
11 Pár: Prazvláštní láska	259
12 Řezy mozkiem: Pitva lásky	266
Poděkování	275
Adresář	276

Pro Nicolu, nevyčísitelně

Předmluva

Římský filozof Titus Lucretius Carus je známý jako autor rozsáhlého eposu *O přírodě*.¹ Toto dílo obsahuje pasáže o různých tématech, jako je pohyb atomů, vesmír a čas, a také o psychologii.

Lucretius psal o lidské mysli a chování i o tom, co se stane, když se lidé zamilují. Podotýká, že bláznivě zamilovaní bývají často rozrušení a stravuje je neukojitelná touha. Pohlavní spojení, mnohdy vášnivé a prudké, přináší pouze dočasnou úlevu, protože milenci po sobě baží stále více. Lucretius jako by popisoval jakousi závislost. Používá výrazy, které naznačují, že zamilovat se je tak trochu jako onemocnět, ba co hůř, propadnout šílenství. Láska, jak říká, je jako nepřemožitelná nemoc a milenci chřadnou z neviditelných ran: „I zkoušejí znovu, jak dostat to, co by chtěli; aniž naleznou lék, jak tu chorobu zdolat, chřadnou na skrytý vřed a nevědí o tom. Souží se láskou: jsou slabí, zanedbávají své povinnosti a chovají se pošetile – promrhají jmění na přemrštěné dary, začnou být žárliví a nejistí.“

Lucretius nám nejprve vylicí všechny tyto symptomy a poté začne využívat podobné prostředky jako sóloví komici. Vyvrací naše očekávání, aby nás rozesmál. Říká: „Tolik zla s sebou

1 Titus Lucretius Carus: *O přírodě*. Praha: Svoboda, 1971. Přeložila Julie Nováková.

nese vzájemná láska, i nejšťastnější...“ A jen si představte, jaké to je, „je-li nešťastná, sirá“. Najednou už to není antický filozof, ale starý kamarád nebo hospodský kumpán.

Dále vypráví, co se stane při nešťastné lásce. Milenci začnou propadat bludům a ztrácejí schopnost objektivního úsudku. Prožívají jakousi trvalou halucinaci. Obyčejnost, či dokonce šerednost, vnímají jako výjimečnou krásu. Nemohou se odtrhnout od své milované či svého milovaného a všichni ostatní na světě pro ně ztrácejí význam. Z milenců se stávají bezmocní ubožáci. Slasti, jimž se oddávají, smyslnost a vzájemná rozkoš, slouží jen k jejich omezování. Bohyně lásky, varuje Lucretius, má pevné okovy.

Je zajímavé, dokonce pozoruhodné, že římský filozof, který už je více než dva tisíce let po smrti, dokáže poskytnout popis zamilovanosti, který je nám všem dobře známý. Zdá se, že v tomto ohledu se lidská povaha od antických dob příliš nezměnila. Lucretius však pokračuje dále a podrobněji rozvíjí své téma: rozlišuje mezi láskou, která má zdárný průběh, a láskou, která se zvrhla – mezi normální a abnormální láskou. V obecnějším smyslu je na tomto rozdělení založena celá psychiatrie: na rozpoznání abnormálních jedinců mezi širší, „normální“ populací.

Symptomy, které Lucretius spojuje s láskou, jíž se daří, jsou ve skutečnosti jen nepatrně méně dramatické než symptomy spojované s láskou, která se zvrhla. Vypovídá to spíše o plynulé škále zvyšující se závažnosti a intenzity než o skutečném rozdílu mezi normálním a abnormálním. Pochybuji, že Lucretius nějak zásadně zastával tento názor, a je možné, že takto ve své básni rozlišuje jen proto, aby fungoval jeho vtip.

Lucretius popsal nešťastně zamilované jako blázny. Tón jeho veršů je vskutku poněkud pohrdavý. Vyzývá nás, abychom se společně s ním smáli jejich pošetilosti. Tento přístup s ním mohou mnozí sdílet. Když sledujeme, jak ze sebe druzí lidé dělají blázny, může nám to činit jisté pochybné potěšení, ale když se posmíváme zamilovaným, činíme tak buď z pokrytectví, nebo naprosto automaticky. Vždyť kdo z nás se nechoval pošetile či přinejmenším výrazně jinak než obvykle, když byl zamilovaný? Vůči lásce jsou imunní pouze ti, kteří zavrhnou společnost a uzavírají se před ní nebo vytěsňují své emoce.

O Lucretiovi téměř nic nevíme. Svatý Jeroným píše, že ve středním věku spáchal sebevraždu. Prý zešlél po nápoji lásky. Možná měl brát zamilovanost vážněji.

Jistá velmi nadaná operní pěvkyně byla chytrá, úspěšná a měla strašnou depresi. Jak to u depresivních pacientů často bývá, byla také velmi nedůtklivá. Řekla mi, jak se cítí, když spí se svým manželem: „Připadám si jako nafukovací panna.“ Našpulila ústa do tvaru O a strnule natáhla končetiny. Potom se na mě náhle podívala, jako by si teprve teď všimla, že tam sedím. Přimhouřila oči. „Proč tohle děláte?“ zeptala se mě.

Moje odpověď byla bezmyšlenkovitá a banální. „Je to moje práce...“ Měl jsem si to lépe rozmyslet a ona mi nedala příležitost, abych svá slova rozvedl. Od terapeuta očekávala něco hlubokomyslnějšího.

„Všechno to strádání a neštěstí,“ vybuchla. „Den co den posloucháte ty cizí kecy – ty moje kecy! Jaký člověk se tím může živit?“ Potom jí oheň v očích pohasl a viděl jsem, jak se propadá do bažiny sebenenávisti. Učinila chabé, omluvné gesto.

„To je v pohodě,“ řekl jsem a nabídl jsem jí lepší odpověď, i když stále neúplnou a trochu pokryteckou.

Proč jsem se vlastně stal psychoterapeutem?

Líbivá a bezpečná odpověď zní, že jsem chtěl pomáhat lidem. A byla by to pravda. Je to však tak očividné, že je to zároveň naprosto nicneříkající. Tak trochu, jako kdybyste se zeptali hasiče, proč se rozhodl přidat k požárnímu sboru, a dostali byste strohou odpověď: „Abych hasil požáry.“

Kam až moje paměť sahá, vždycky mě přitahovala odlehlá místa, periferie, pomezí a zvláštnosti. V dospívání jsem hltal tuny hororů a weird fiction, hlavně proto, že tyto žánry obvykle zkoumaly temnější zákoutí mysli a bizarní chování. Později tato fascinace zvláštností (a především psychologickou zvláštností) pozbyla rozměr určité zvrhlosti a přiblížila se spíše intelektuální zvědavosti. V zásadě však zůstala beze změny.

Pracoval jsem v mnoha různých prostředích, včetně některých skutečně velkých, rozlehlých nemocnic. Kdykoli se mi naskytla příležitost, unikal jsem z rušných, dokonale čistých míst „v popředí jeviště“ – z recepce, ambulance či oddělení – do zákulisí, vyhýbal jsem se hlavním tahům a bloumal po suterénech, opuštěných chodbách a prázdných ordinacích. Někdy jsem se docela dlouho procházel po strašidelných, tichých místech, aniž jsem potkal jedinou živou duši. Na jednom ze svých výletů jsem našel místnost, která vypadala jako opuštěný operační sál a měla strop ze skleněných panelů. Většina z nich byla rozbitá a na dlážděné podlaze se válelo podzimní listí. Uprostřed stál jakýsi zastaralý přístroj s bílým smaltovaným povrchem. Byl zřejmě teleskopický, upevněný na kruhovém podstavci a trčela z něj spousta páček. Připadal jsem si, jako

bych vstoupil do románu H. G. Wellse nebo Julesa Verna. Při jiné příležitosti jsem objevil místnost plnou zaprášených polic a na všech stály obdélníkové nádoby z plexiskla, v nichž byly ve formaldehydu naložené řezy lidským mozkem. Byl to neodbytný a děsivý výjev – jako knihovna vzpomínek. V areálu viktoriánského ústavu pro duševně choré jsem narazil na maličké muzeum se sbírkou uměleckých děl vytvořených někdejšími pacienty. Byl jsem jediný návštěvník. Kde se vzala, tu se vzala kustodka – maličká, bystrá paní –, která okamžitě chtěla slyšet můj názor na účinky vedra na homicidální chování.

Symptomy musejí mít příčiny. Mohou je způsobovat mozkové abnormálnosti, nerovnováha neurotransmiterů, vytěsněné vzpomínky nebo zkreslené myšlení. Symptomy jsou však rovněž výstupy příběhů. Pro mě je psychoterapie stejně tak o vyprávění jako o vědě či soucítění, ba možná ještě více. Té depresivní operní pěvkyni jsem nemohl vyjevit trapnou pravdu, že každodenní soužení psychoterapie mi připadá snesitelné, protože rád poslouchám příběhy – zvláště takové, které jsou něčím podivné a vysvětlují výskyt nezvyklých nebo pozoruhodných klinických příznaků. Moje výčitky svědomí v tomto ohledu uklidňuje fakt, že stojím po boku některých velmi vážených osobností.

Praxe psychoterapie je od svých počátků spojena s vyprávěním příběhů. Anna O., první pacientka léčená postupem, z nějž se nakonec vyvinula psychoanalýza, se dostávala do změněného stavu vědomí, při kterém Josefu Breuerovi (Freudovu staršímu kolegovi) vyprávěla příběhy, které mu připomínaly pohádky Hanse Christiana Andersena. Tvořily nedílnou součást její léčby a způsobily, že Breuerův přístup nazvala „léčbou mluvením“.

Lidé jsou chodící knihy plné příběhů. Léčba mluvením je otevírá a vypouští příběhy ven.

Jádrem této knihy je několik pravdivých příběhů o skutečných lidech. Všichni ke mně chodili na psychoterapii, protože měli značné psychické potíže způsobené zamilovaností nebo láskou. Většinou šlo o emoční či sexuální problémy nebo o kombinaci obojího. Romantická láska, jak upozorňuje Lucretius, je téměř vždy spojena s tělesnou touhou. Klinické jevy, které zde popisuji (symptomy, pocity a chování), jsou autentické, ale změnil jsem totožnost svých pacientů, abych zachoval jejich anonymitu.

První básně vznikly v Egyptě před více než třemi a půl tisíci lety – nádherné milostné písně, které popisují zoufalství milenců jako nemoc. Rané lékařské texty také pojímají zamilovanost jako chorobu. Řecký lékař Galénos, který žil ve druhém století, popsal případ jisté vdané ženy: nemohla spát a začala se chovat zvláště, protože se zamilovala do jednoho tanečníka. „Churavost láskou“ (*lovesickness*) byla považována za legitimní diagnózu od antiky až do osmnáctého století, ale v devatenáctém století se od ní více méně upustilo. Dnes se tento výraz používá jako metafora, nikoli jako diagnóza.

Když si zamilovaní někomu stěžují, většinou mohou doufat leda tak v trochu soucitu a ironický, vševědoucí úsměv. Běžně lidé také reagují tím, že si je dobírají a utahují si z nich.

Soužení lásky však není nic bezvýznamného. Neopětovaná láska je častou příčinou sebevražd (zvláště mezi mladými lidmi) a přibližně deset procent všech vražd má spojitost se sexuální žárlivostí. Navíc se v psychiatrii a psychologii střídavě

prosazuje názor, že potíže v blízkých vztazích nejsou s duševní nemocí pouze spojeny, ale jsou její prvotní příčinou.

Často jsem před sebou měl zamilované pacienty, jejichž psychická bolest a poruchy chování byly co do závažnosti stejné jako jakékoli významné symptomy těžké psychické nemoci. Takoví pacienti se obvykle stydí odhalit své myšlenky a pocity, protože zvnitřnili obecně převládající názor, že soužení láskou je přechodné, pubertální, nedůležité nebo směšné. To vůbec není pravda. Emoční a behaviorální důsledky zamilovanosti mohou být trvalé a hluboké. Viděl jsem, jak se kvůli zběsilým vášním rozpadly konvenční životy; pozoroval jsem, jak lidé prožívají dlouhá muka kvůli odmítnutí; doprovázel jsem jedince na pokraj psychologických propastí – temných, děsivých míst – a cítil jsem, že stačí jediné nevhodně zvolené slovo nebo netaktní výraz, aby se vrhli dolů; viděl jsem pacienty, kteří naslouchali vábení zapomnění a uvěřili jeho příslibům, že je čeká vysvobození a věčný klid, i když jsem se snažil, někdy zoufale, je přesvědčit, aby ustoupili. Pozoroval jsem, jak se mi lidé usoužení marnou touhou ztrácejí před očima a stávají se pouhým stínem svého někdejšího já. Při žádné z těchto příležitostí jsem nikdy nebyl v pokušení uštedřit jim ironický, vševědoucí úsměv.

Výraz „nevléčitelný romantik“ je víc než jen úsměvné označení – poukazuje na nepříjemnou klinickou skutečnost, téměř posedlost láskou. Jeden z vroucných básníků starého Egypta výmluvně prohlásil, že lékaři se svými léky nejsou s to vyléčit jeho srdce. Možná měl pravdu.

V lásce jsou si všichni rovni. Každý chce lásku, každý se zamilovává, každý o lásku přichází a každý ví své o šílenství

lásky. A když se láska nezdaří, vůbec nesejde na tom, jak jsme bohatí, vzdělaní či společensky postavení. Opuštěný aristokrat je stejně zranitelný jako opuštěný autobusák. Prakticky všichni významní teoretici psychoterapie, Freudem počínaje, se shodují, že láska je pro lidské štěstí nezbytná.

Jsem přesvědčený, že problémy, které vznikají z lásky – poblouznění, žárlivost, zklamání, trauma, nepatřičná citová vazba a závislost, abychom jich vyjmenovali jen pár –, si zaslouží vážné zamyšlení a že mezi normální a nenormální láskou mnohdy bývá neostrá hranice. Doufám, že tento názor podpoří některá dosti znepokojivá zjištění, jež následují – znepokojivá proto, že v konečném důsledku poukazují na přítomnost hluboce zakořeněných a univerzálních slabin, které do naší nervové soustavy uzamkly vývojové procesy. Pouhá jiskra sexuální přitažlivosti dokáže způsobit požár, který nás může zcela strávit. Tento sklon dríme v každém z nás, což vysvětluje, proč nás klinické ukázky jeho plného projevení tak fascinují a zneklidňují. Skýtají nám dobrý důvod zamyslet se nad vlastní intimní minulostí a varují nás před nebezpečími, která na nás mohou číhat.

Jak známo, psychoterapie je obor, ve kterém panují značné názorové neshody. Existuje mnoho různých škol myšlení (např. psychoanalytická, gestalt, racionálně-emotivní) a každou z nich reprezentují osobnosti, jejichž konkrétní přístup sice zachovává omezený soubor základních hodnot a zásad, ale odchyluje se od hlavního proudu. Tyto odchylky od ortodoxie se pohybují v rozmezí od drobných teoretických pozměnění až po zásadní revize doktrín. Dějiny psychoterapie jsou dějinami nesmiřitelných sporů, rozkolů, odštěpení a intelektuální

nevraživosti. Můžeme si je představit jako složitý stromový diagram s několika kmeny, přičemž z každého z nich vyrůstají četné větve a odnože. Tento proces růstu a opakovaného rozvětňování probíhá už přes sto let a pokračuje dodnes.

Knihy, jako je tato, většinou odrážejí teoretickou orientaci svého autora. Obvykle chápe a vykládá symptomy v kontextu svého oblíbeného jednotného přístupu. Věrnost jedné psychotherapeutické školy mi vždycky připadala omezující, neboť jsem přesvědčen, že i ti nejméně významní inovátoři přišli s něčím přínosným ohledně původu, přetrvávání a léčby symptomů. Proto u klinických popisů v této knize uvádím komentáře, které vycházejí z mnoha různých psychotherapeutických názorů.

Zatímco mezi sebou psychotherapeuti vedli spory, zároveň se jakožto širší a jednotnější skupina účastnili mnohem většího dlouhodobého sporu s biologickými psychiatry, který se týká základního původu duševní nemoci. Biologická psychiatrie je založena na předpokladu, že všechny duševní nemoci jsou způsobeny strukturálními nebo chemickými abnormálnostmi v mozku. Z tohoto předpokladu logicky vyplývá, že biologie jakožto základnější věda má navrch nad psychologií. Relativní význam připisovaný biologickým a psychologickým výkladům duševní nemoci často polarizuje názory a oponenti z obou táborů obvykle vyjadřují své názory zaníceně a důrazně. Také tato diskuse mi ve své krajní podobě připadá dosti neplodná.

I kdyby všechny duševní stavy bylo možno přiřadit k mozkovým stavům, neznamená to, že psychologie pozbývá platnost, stejně jako chemie nevyvrací biologii a fyzika nevyvrací chemii. Téměř všechno ve vesmíru lze popsat různými

způsoby a na různých úrovních a duševní život lidí není žádnou výjimkou. Různé perspektivy jsou poučné a skýtají úplnější a uspokojivější vysvětlení jevů. Proto moje komentáře k jednotlivým případům zahrnují také odkazy na biologickou psychiatrii a neurovědy.

Byl to devatenáctiletý student filozofie s nemytými vlasy a nepřesvědčivou bradkou. Temné kruhy pod očima vypovídaly o bezesných nocích a z jeho oděvu se linul pach cigaretového kouře. Rozešla se s ním přítelkyně a on vykazoval četné symptomy zhrzeného milence, o nichž po staletí psali básníci. Z jeho těla jako by se ve vzdouvajících se vlnách valilo neštěstí a zlost.

„Nechápu, jak se to stalo. Prostě to nechápu.“ Všiml jsem si, že netrpělivě podupává nohou. „Můžete mi k tomu vůbec něco říct?“ Důraz proměnil nevinnou otázku ve výzvu, která s sebou nesla i nenápadnou urážku, obvinění z neschopnosti.

„To dost závisí na vašich otázkách,“ opáčil jsem.

Bledé tváře mu lehce zrudověly. „O čem to všechno je? Myslíím jako... život, láska. O čem to všechno je?“

Láska a život často bývají spojovány, protože je téměř nemožné přemýšlet o životě bez lásky. Když uvažujeme o povaze lásky, rovněž klademe velmi zásadní otázky o tom, co znamená být člověkem a jak máme žít.

Můj mladý pacient rozhodil rukama a nechal je viset ve vzduchu: „Tak co?“

Právní asistentka

Láska, která se nesmíří s odmítnutím

Seděli jsme proti sobě ve dvou vysokých křeslech a hleděli na sebe přes konferenční stolek. Na dosah ruky jsme měli nepostradatelný nástroj každého profesionálního psychoterapeuta, krabici papírových kapesníků – nejspíš tu nejobyčejnější pracovní pomůcku vůbec. Velkou spoustu hodin svého života jsem se díval, jak lidé pláčou.

Megan byla asi pětáctýřicetiletá žena, konzervativně oblečená, s měkkými, oblými rysy. Rovné tmavohnědé vlasy měla zastřižené do úhledného mikáda, pod bradou zatočené dovnitř. Měla vlídný obličej, i v poklidu si zachovával náznak nesmělého, stydlivého úsměvu. Lem sukně jí sahal lehce pod kolena a na nohou měla praktické botky. Nelaskavý člověk by o ní mohl říct, že postrádá eleganci.

Praktický lékař, který ke mně Megan doporučil, mi poslal lékařskou zprávu shrnující klíčová fakta jejího případu. Lékařské zprávy (většinou namluvené do diktafonu a potom přepsané ze záznamu sekretářkou) mívají neutrální tón. Krátké, úsečné věty obvykle potlačují drama a uvádějí strohá fakta: jméno, věk, adresu, okolnosti. Meganina anamnéza si však zachovala dramatický žár. Ani lékařovo stručné a strohé podání nezchladilo základní prvky tragického milostného příběhu: emoční vypjatost, nevázanost bez ohledu na následky, vášně a touhu.

Než Megan vstoupila do mé ordinace, prostudoval jsem lékařskou zprávu a přirozeně jsem si říkal, jak asi tato pacientka bude vypadat. Můj mozek nelenil a ihned do její role obsadil vhodnou romantickou hrdinku. Představoval jsem si štíhlou, vysokou ženu s rozevlátými vlasy a očima raněné laně. Musím přiznat, že jsem byl trochu zklamaný, když dovnitř vešla Megan.

Všechna klišé jsou na určité úrovni pravdivá a zdání skutečně někdy velmi klame. Málokdy se navzájem vidíme, když se poprvé potkáme. Je nutné dívat se hodně pozorně, abychom viděli, kdo před námi doopravdy je. V prvním okamžiku jsem viděl pouze právní asistentku. Ve skutečnosti přede mnou seděla mnohem exotičtější bytost, ale nedohlédl jsem za překážku vlastních předsudků.

Po několika úvodních poznámkách jsem Megan vysvětlil, že jsem si přečetl zprávu jejího lékaře. Přesto jsem si však chtěl vyslechnout její verzi událostí.

„Je to těžké,“ řekla.

„Ano,“ souhlasil jsem. „To určitě je.“

„Můžu vám říct různé věci,“ pokračovala. „Můžu vám říct, co se stalo, ale je velmi těžké vyjádřit, jaký z toho mám pocit.“

„Nikam nespěcháme,“ odvětil jsem. „Klidně si dejte načas.“

Megan nikdy neměla žádné závažné psychické potíže, jen párkrát dostala mírnou depresi. „Moje deprese nikdy nebyla moc závažná,“ řekla. „Jako že ne tak vážná, jakou mají někteří moji známí. Jenom jsem začala být trochu rozladěná, nic víc. A po pár týdnech se mi zvedla nálada a zase jsem byla v pohodě.“

„Rozpoznala jste, co vaši depresi spouští?“

„Advokáti, pro které pracuju, někdy mají náročné požadavky. Možná to byl stres.“

Soustrastně jsem přikývl a zapsal jsem si pár poznámek.

Megan byla dvacet let vdaná. Její manžel Philip byl účetní a vždycky spolu byli šťastní. „Nemáme děti,“ řekla sama od sebe. „Ne že bychom se rozhodli, že je nebudeme mít – prostě nikdy nenastala ta správná doba. Pořád jsme to odkládali, až to nakonec přestalo být aktuální. Někdy si říkám, jaké by to asi bylo, kdybychom bývali měli děti, kdybych byla máma, ale nemůžu říct, že by mě to nějak zvlášť mrzelo. Myslím, že jsem o nic nepřišla. A jsem si jistá, že Phil to cítí stejně.“

Přede dvěma lety Megan musela navštívit stomatologa, který se specializoval na komplikované extrakce zubů.

„Vzpomínáte si, jak jste se s ním poprvé setkala?“

„S Damanem?“ Její použití zubařova křestního jména bylo trochu nezvyklé. Nemuselo to mít žádný význam, ale v tomto případě mělo.

„S panem Vermou.“ Neopravoval jsem ji, jen jsem potvrzoval, že hovoříme o stejné osobě.

Tázavě se na mě podívala a já jsem ji drobným gestem pobídl, aby pokračovala. „Prohlédl mě, řekl mi, že si ten zub mám nechat vytrhnout – a šla jsem domů.“

„Připadal vám přitažlivý, cítila jste něco?“

„Myslela jsem si, že je celkem pohledný. Měl příjemné vystupování. Ale...“ Zavrtěla hlavou. „Nevím. Vidíte, proto je to tak těžké. Tyhle věci se tak nesnadno popisují. Možná jsem něco cítila – hned na začátku. Ano. Pravděpodobně ano. Jen jsem nevěděla, co se děje. Byla jsem zmatená.“

V jejím hlase jsem rozpoznal stísněný tón. „To je v pořádku...“

Daman Verma jí vytrhl zub. Nevyskytly se žádné komplikace a všechno proběhlo podle plánu. Když pominuly účinky celkové anestezie a Megan se probírala, cítila se jinak. „Uvědomovala jsem si, že kolem mě se pohybují lidé – ty dvě sestry... Byly slyšet zvuky, hlasy. Otevřela jsem oči a podívala jsem se vzhůru na světlo na stropě. Vzpomínám si, jak jsem si pomyslela: Musím ho vidět. Neměla jsem strach ani obavy. Nechtěla jsem vědět, jak dopadla ta operace. Nechtěla jsem nic jiného než ho vidět.“

„Proč?“

„Prostě... jsem měla tuhle potřebu. Připadalo mi to – já nevím – nutné.“

„Chtěla jste mu něco říct?“

„Ne. Jenom jsem ho chtěla vidět.“

„Ano, ale proč?“ Naléhal jsem na ni, aby mi poskytla přesnější odpověď, ale buď nechtěla, nebo nemohla.

Zubaře zavolali a on za ní přišel do pooperační místnosti. Vzal Megan za ruku a nejspíš jí řekl pár slov na ujištění a uklidnění. Nepamatovala si to, protože ho moc neposlouchala. Byla plně zaujatá jeho obličejem, který jí připadal výjimečně krásný a podle jejího názoru ztělesňoval hlavní klady mužnosti – sílu, zdatnost, úspěch. V jeho očích objevila něco velmi neobvyklého, něco, co bylo tak nečekané, že málem zalapala po dechu: vzájemnost, opěťování. Chtěl ji stejně, jako ona chtěla jeho. Bylo to jasné. Proč to neviděla dříve? Když se snažil vzdálit, sevřela mu ruku o něco pevněji. Zatvářil se rozpačitě. Pochopitelně, že byl v rozpacích. Nemohl své city dát najevo, ne tam, ne před sestrami. Copak jí mohl vyznat lásku v pooperační místnosti? Musel mít na paměti svou

pověst, byl profesionál. Megan byla lehce pobavená jeho divadýlkem, neohrabanými pokusy zastírat pravdu. Uvolnila stisk svých prstů a s naprostou jistotou věděla, že láska, kterou k sobě navzájem cítí, je tak silná, tak naprosto zdrcující, že spolu stráví celý zbytek života a velmi pravděpodobně spolu i zemřou.

Princezna se probouzí z hlubokého čarovného spánku a hledí do očí svého vysněného pohádkového prince. Tato scéna se objevuje v *Šípkové Růžence* od bratří Grimmů, ale už o více než sto let před nimi ji vylíčil Charles Perrault v pohádce *Spící krasavice*.²

Je možné se tak hluboce, tak bleskurychle zamilovat? Nebo se něco takového stává pouze v pohádkách? Úsudky o přitažlivosti činíme během milisekund, a pokud jsou pozitivní, následují odpovídající závěry. Předpokládáme, že krásní lidé jsou milejší, přátelštější a zajímavější. Je to dobře dokumentovaný jev, který psychologové nazývají „efekt sva-tozáře“ (*halo effect*). Megan však prožívala něco mnohem hlubšího. Zdá se nepravděpodobné, že si neznámí lidé mohou vytvořit okamžité, smysluplné a trvalé pouto. Jak se to asi tak může stát? Navzájem se neznají. Přesto však vysoké procento celkové populace tvrdí, že zažilo lásku na první pohled, a mnohé takto zamilované páry spolu zůstanou. Někteří psychologové přišli s názorem, že okamžitá přitažlivost

2 La Belle au bois dormant – v českém vydání Perraultových pohádek pod názvem Princezna ve spícím lese. Perrault, Charles: *Francouzské pohádky a bajky*. Praha: BRIO, 2001. Přeložil František Hrubín.

uděluje určité evoluční výhody. Například urychluje sexuální kontakt, takže je promarněno méně příležitostí k reprodukci. Tím se zvyšuje pravděpodobnost přenesení genů do další generace, což je dobré pro jedince (nebo aspoň pro jeho geny) a v konečném důsledku pro celý biologický druh. Náchylnost k zamilování na první pohled může být zcela základní biologická predispozice.

Fakt, že Megan se do Vermy zamilovala hned, jak ho potkala, nemusí být příliš pozoruhodný; něco úplně jiného je však neochvějné tvrzení, že její city opětuje, a stejně tak naprostá jistota. Lidé často hovoří o tom, že jsou stejně naladěni a že vzájemně znají svou mysl, ale jen málokdo prohlásí, že s naprostou jistotou ví, co si někdo jiný myslí a cítí, zvláště po tak krátké známosti.

„Jak jste věděla, že Daman Verma se do vás zamiloval?“

„Prostě jsem to věděla.“

„Ano, ale jak?“

„Prostě jsem to věděla.“

Opakování této jediné věty vytvářelo v našem rozhovoru nepřekonatelnou hradbu. Na chvíli jsem se odmlčel, abych zvážil, jak bych tuto bezvýchodnou situaci nejlépe vyřešil. Od Freudových časů až dodnes psychoterapeuti hojně využívají techniku zvanou sokratovské dotazování. Používá se ke zpochybňování předpokladů a pomáhá pacientům myslet kritičtěji. Tato metoda nejlépe funguje, když terapeut neklade všetečné otázky, ale přistupuje k věci jemně a oklikou. Tento přístup je v souladu s jednou orientální moudrostí, která radí: „Překážky obeplouvejte, nestavte se proti nim.“

„Čím to, že některým věcem věříme a jiným ne?“ zeptal jsem se.

Megan na mě pohlédla přimhouřenýma očima, jako by mě najednou viděla rozostřeně. „Protože máme důvody...“

„Jaké tedy byly vaše důvody – vaše důvody, abyste věřila, že se do vás Daman Verma zamiloval?“

„To je něco, co se nedá analyzovat.“

„Možná máte pravdu. Přesto bych o tom rád chvíli mluvil. Jenom abychom zjistili, jestli na něco nepřijdeme.“

Megan mlčela. Při terapii se někdy rozhostí ticho, které jako by zastavilo plynutí času. Všechno ztichne a znehybní. Natož, že i pouhé položení otázky působí nevhodně a nátlakově. Poposedl jsem si. Tento jednoduchý trik prolomil kouzlo a čas opět začal plynout.

„Poznala jsem mu to na očích.“

„Co jste poznala?“

„Jeho potřebu. Lidem přece poznáte na očích, co chtějí, ne?“ Obranný postoj způsobil, že jí selhával hlas.

„Neustále si vykládáme něčí výrazy. Ale víme doopravdy, co si někdo myslí, jen podle toho, jak vypadá?“

„Vždycky ne.“

„Byla jste pacientka Damana Vermy a chtěla jste se s ním vidět. Co když jste si jeho výraz špatně vyložila? Co když se to, co jste viděla, spíš podobalo péči nebo starostlivosti?“

„To, co jsem viděla, bylo významnější. Říká se, že existuje takový pohled – víte? – zamilovaný pohled...“

O zamilovaném pohledu se opravdu mluví. Ve skutečnosti se jedná o to, co vědci nazývají „kopulační“ pohled: obě strany na sebe upřeně hledí, než jedna uhne očima. Dochází k němu,

když se budoucí milenci poprvé setkají, a tento intenzivní, pronikavý pohled obvykle signalizuje sexuální zájem. V podstatě totéž dělají i opice.

„Jste si jistá...“

„Ano.“

„Neexistují nějaká jiná vysvětlení?“

„Ne, to ani ne...“

„Bylo mu to vidět na očích.“

„Vím, co jsem viděla.“ Zvedla ruce, ukázala mi dlaně a omluvně se na mě usmála. Co mi měla říct?

Ve skutečnost nebylo ve Vermových očích nic zvláštního. Nebyl v nich ani sebemenší záblesk touhy. Megan byla jen další pacientka. On byl zaneprázdněný zubař, který pracoval pro několik organizací a měl velkou soukromou praxi. Pokud šlo o něj, setkali se, operoval ji a nyní se jejich cesty měly rozejít. Když odešel z operační místnosti, mohl důvodně předpokládat, že kromě pár následných kontrol ji už nikdy neuvidí. Pokud si to však skutečně myslel, pak se časem ukázalo, že jeho předpoklad byl mylný. Velmi mylný.

„Nemohla jsem na něj přestat myslet. A tušila jsem, že i on myslí na mě.“

„Co tím myslíte? Tušila...“

Megan mou otázku přešla. „Bylo to tak nespravedlivé. Oba jsme chtěli být spolu, ale on nedokázal přijít na to, jak situaci vyřešit.“

„Kdyby s vámi doopravdy chtěl být, neopustil by manželku?“

„Ne. Je to laskavý člověk – opravdu laskavý člověk. Nechtěl zranit její city.“

„To vám někdy řekl?“

„To nebylo zapotřebí.“ Megan na mě pohlédla s unaveným výrazem. Bylo zjevné, že se nechce znovu ospravedlňovat. I sokratovské dotazování začne být únavné.

Po tom chirurgickém zákroku byla Vermou ve dne v noci jako posedlá. Nemohla spát, a když se vrátila do práce, nedokázala se soustředit. Toužila mu být nablízku.

„Jednalo se o sexuální přitažlivost?“

„Ne,“ ohradila se. „Tedy ano. To bylo její součástí. Ale jen malou součástí. Je to zavádějící – sex. Tím chci říct, že kdyby bylo možné, abychom byli spolu a k ničemu tělesnému by nedošlo, nezáleželo by na tom. Nijak zvlášť. Přesto bychom jeden druhého chtěli.“

Její manžel si povšiml, že se jí zhoršuje nálada. Neviděl žádný zjevný důvod. Pokoušel se s ní promluvit, ale byla nepřístupná a odtažitá.

Týdny ubíhaly.

Meganina touha Vermu oslovit s každým dnem narůstala. Odloučení začínalo být nesnesitelné, přímo trýznivé. Sebrala odvalu a zavolala mu. „Byl to trapný rozhovor. Dala jsem mu příležitost, aby mi řekl, co cítí, ale on se zjevně vyděsil. Bylo to na něj moc.“

„O čem jste mluvili?“

„Nejprve jsme mluvili o mém zotavení – jak to probíhá. Nakonec jsem musela říct něco přímočařejšího. Navrhla jsem mu, že se sejdem u kávy, abychom probrali, co uděláme. Temple není tak daleko od Harley Street. Řekla jsem, že si vezmu taxíka.“

„A co na to on?“

„Předstíral, že mi nerozumí. Nevzdávala jsem se, ale byl vyhýbavý. Nějak se vymluvil a zavěsil.“

„Vyděsil se vlastních pocitů a musel rozhovor ukončit.“

„Přesně tak...“

„Je to jediný výklad?“

Megan pokrčila rameny.

Nenechala se odradit. Volala Vermovi opakovaně, někdy i několikrát denně. Sekretářky začaly být odměřené a požádaly ji, ať už nevolá. Po drobném detektivním pátrání se jí podařilo získat jeho domácí telefonní číslo. Když telefon zvedla jeho žena Angee, Megan se jí snažila co nejsoucitněji vysvětlit situaci – protože tak by to Daman chtěl. Zubařova manželka však reagovala podrážděně.

„Řekla mi, abych se šla léčit.“

„Co jste si o tom myslela?“

„Očekávala jsem to.“

„Takže jste chápala, jak by vaše chování mohlo působit na druhé?“

„Jako že šíleně, myslíte?“

„To jsem neřekl.“ Byl jsem neupřímný. Přesně to jsem měl na mysli.

„Ano,“ přikývla. „Chápala...“

„Nepřimělo vás to, abyste se na chvíli zamyslela – abyste znovu zvážila, co děláte?“

„Nebylo pro mě důležité, co si myslí jiní lidé.“

„A co teď? Záleží vám na tom teď?“

Zírali jsme na sebe přes konferenční stůlek.

Megan Vermovi psala každý den dopisy: dlouhá, podrobná psaní, v nichž navrhovala řešení a prosila ho, aby uznal, že

jejich lásku nelze zapudit či popřít. Nikdy nebude šťastný, dokud nepřijme pravdu. K čemu předstírat, že je to jinak? Vždyť za nic nemůže, ani jeden z nich za nic nemůže, to je přece jasné. Stalo se něco pozoruhodného, něco úžasného a zázračného, a už není cesty zpátky. Musejí být stateční a přijmout svou společnou budoucnost. Jejich životy už nikdy nebudou stejné jako dříve. A pokud by se pokusili žít každý zvlášť, žili by jako stíny, nešťastní a neúplní. A nešlo jen o jejich budoucnost. Museli myslet také na budoucnost Philipa a Angee. Bylo nesprávné je podvádět, nadále lhát. Byli to dobří lidé a zasloužili si víc než fingované manželství.

„Čekala jsem před jeho ordinací. Čekala jsem celé hodiny. A když vyšel ven, běžela jsem k němu.“

Odmlčela se a hryzla se do dolního rtu.

„Co se stalo?“

„Nechtěl se mnou mluvit. Pověděla jsem mu, že to chápu, že se to všechno děje tak rychle, že možná potřebuje víc času. Ale nakonec jsem mu řekla: ‚Budeš se muset smířit s tím, že taková je skutečnost.‘“

Verma se obrátil na Meganina praktického lékaře a ten ještě téhož dne zavolal jejímu manželovi.

„Co Philip říkal, když zjistil, co děláte?“

Megan se podívala ke stropu a položila si prsty na ústa. Mluvila tlumeně, ale ještě jí bylo rozumět. „Neměl z toho moc velkou radost.“

Co se s Megan stalo? Než potkala Damana Vermu, její život byl celkem jednotvárný – trvalé zaměstnání, dovolené a záliby, společnost jejího manžela. To všechno se náhle změnilo.

Megan trpěla vzácnou, ale dobře zdokumentovanou duševní chorobou zvanou de Clérambaultův syndrom, kterou jako první v roce 1921 podrobně popsal francouzský psychiatr Gaëten de Clérambault. V typickém případě se postižený jedinec, obvykle žena, zamiluje do muže (kterého předtím znala jen málo nebo vůbec) a uvěří, že on ji rovněž vášnivě miluje. V mnoha případech nemocná osoba tvrdí, že nejdříve se muž zamiloval do ní. Tento vjem vzniká bez jakéhokoli skutečného podnětu či povzbuzování. Muž – někdy též označovaný jako oběť či objekt – často bývá starší, vyššího společenského postavení nebo celebrita. Jeho nedostupnost může působit jako pobídka. Následuje neblahé a nevítané pronásledování, které oběť prožívá jako krajně dotěrné obtěžování. De Clérambaultův syndrom se může vyskytnout i u mužů, ale ženy jsou k němu mnohem náchylnější. Přesný poměr není znám, ale odhadem je to asi tři ku jednomu.

De Clérambaultův syndrom (nebo něco velmi podobného) se vyskytoval už od dávných časů a podobné případy lze najít v dílech, která pocházejí až z dob antiky. Takže když jej v roce 1921 de Clérambault popsal, nejednalo se o nic převratného či nového, pouze o revizi onemocnění dříve nazývaného erotomanie. Nicméně tato nepochybně nejvýznamnější nemoc lásky začala být nejvíce spojována právě s jeho jménem – především v druhé polovině dvacátého století. Možná protože de Clérambaultův popis byl mnohem úplnější, jelikož zdůrazňoval emoční i sexuální aspekty této choroby. Například v osmnáctém století byli erotomani definováni jako „ti, kteří se oddávají zběsilému vyhledávání nestálého či podloudného chťíce“.

Dnes se výrazy de Clérambaultův syndrom a erotomanie používají zaměnitelně. Jednu dobu si toto onemocnění vysloužilo poněkud necitlivé označení „šílenství starých panen“. V moderních diagnostických systémech se jedná o poruchu s bludy erotomanského typu. Mnozí stále používají výraz „de Clérambaultův syndrom“ místo přesnější současné varianty, nejspíše protože lépe zní a vyvolává představu dramatu. Připomíná vzrušující období v minulosti, kdy mysl byla temný kontinent a převážně neprobádaná.

De Clérambaultovým nejznámějším případem byla třiapadesátiletá francouzská švadlena, která byla přesvědčena, že je do ní zamilovaný král Jiří V. Několikrát přijela do Anglie, aby ho pronásledovala, a čekala na něj před Buckinghamským palácem. Když uviděla, jak se pohnula záclona, usoudila, že král jí dává znamení. Fakt, že král není příliš vstřícný, její přesvědčení nezviklal. Dospěla k závěru, že je ve stavu popření: „Král mě může nenávidět, ale nikdy na mě nemůže zapomenout. Nikdy bych mu nemohla být lhostejná, ani on mně.“

Švadlena trpěla ještě druhotným onemocněním – paranoidní psychózou. Například věřila, že král se občas vměšuje do jejích záležitostí. De Clérambaultův syndrom se často pojí s nemocemi, jako je schizofrenie nebo bipolární porucha. Megan však činila zajímavou její naprostá obyčejnost. Na jejím životě, charakteru ani minulosti nebylo nic, co by jakkoli naznačovalo, co bude následovat. Byla důkazem, že co se duševního zdraví týče, všichni balancujeme na laně a opravdu stačí jen málo, abychom ztratili rovnováhu a spadli z něj.

Kromě toho, že de Clérambault obdržel vyznamenání za statečnost za první světové války, byl též uznáván jako významný

umělec. Některé jeho obrazy jsou vystaveny ve francouzských muzeích. Rovněž se věnoval fotografii, jeho nejoriginálnějším dílem je cyklus fotografických studií žen zahalených do závojų. Za svého působení ve vojenské nemocnici v severní Africe objevil tradiční marocké oděvy a začala ho fascinovat drapérie jako umělecký námět. Tradiční freudián by symbolické významy takového zájmu považoval za výmluvné: utajení, pokušení, rozkrývání a příslib odhalení. Jsou to zvláštní, tísnivé obrazy, tak trochu připomínající viktoriánské fotografie duchů a až donedávna kulturními historiky převážně opomíjené.

V roce 1934, po dvou neúspěšných operacích šedého zákalu, se de Clérambault posadil před zrcadlo a zastřelil se svým starým služebním revolverem. Fotoaparát byl zaostřený na jeho vlastní obraz.

De Clérambault napsal dopis na rozloučenou, v němž se pokusil vysvětlit své chování. Obraz, který chtěl zanechat Louvru, prý někdo podvodně získal v dražbě. De Clérambault byl potupen a následně propadl melancholii. Ve skutečnosti však pravděpodobně nejvýznamnějším faktorem byla skutečnost, že mu hrozilo oslepnutí. Léta zkoumal lidi současně očima umělce i psychiatra. Zaznamenával každický proužek, záhyb a vrásku sociální struktury a dokázal rozpoznat, co se pod nimi skrývá. Život bez takových pronikavých schopností vnímání nestál za žití. Musel se na sebe dívat zblízka, když stiskl spoušť. Říkám si, co asi viděl.

„Jak reagoval Philip?“

„Byl z toho nešťastný. Ale nic mi nevyčítal – neobvinil mě, že jsem ho zradila. Povídali jsme si a snažila jsem se mu to

vysvětlit, ale on to nechápal. Ne doopravdy. Řekl mi, že mě miluje a že mi vždycky bude oporou. Bylo to smutné.“

„Protože vy už jste ho nemilovala...“

Megan se na mě užasle podívala: „Ne. Ne. Já jsem Phila vždycky milovala. Jenomže to, co cítím k Damanovi...“ Nedořekla větu a rozhlédla se po místnosti, jako by něco ztratila. Potom jí ztwardly rysy a upřela na mě přímý, znepokojivý pohled. „Je to něco jiného – něco vyššího.“

„Duchovnějšího?“

„Nevím, možná. Co se týče Boha, nejsem si jistá svým názorem. Ale vím, že je to jiné než milovat Phila, silnější, hlubší – jako něco, co tak prostě má být.“

„Něco osudového?“

„Ano. To je ono. Něco osudového.“

Manžel vzal Megan k psychiatrovi, který se jí rozhodl předepsat pimozid. Tento antipsychotický lék snižuje bludy prostřednictvím zablokování dopaminových receptorů v mozku. Působení neurotransmiteru dopaminu bylo spojováno s různými aspekty chování – od paměti až po zvracení, existuje však také velké množství důkazů, že dopamin zprostředkuje slast a vyhledávání slasti. Není nikterak překvapivé, že se mu přisuzuje důležitá úloha při vzniku závislostí. Na dopaminergní mozkové obvody rovněž poukazují biologická vysvětlení romantické lásky.

Megan užívala lék podle pokynů, ačkoli nebyla přesvědčená, že její láska k Vermovi je symptomem nemoci, jak naznačil psychiatr. Lék vůbec nezabral. Cítila se pořád stejně. Psychiatr jí zvýšil dávku, ale stále bez účinku. Megan dokonce připadalo, že její touha sílí. Stále častěji čekávala před zubařovou ordinací.

Někdy si jí všiml a poslal za ní sekretářku se zprávou, aby šla domů. Megan se nezpěchovala. Proč by to dělala? Usmála se, přikývla a vyrazila zpátky ke stanici metra. Nezáleželo na tom, vždyť v konečném důsledku to bylo jedno, protože její trpělivost přece nakonec bude odměněna. Verma Megan mnohokrát nezpozoroval, protože se schovala za rohem nebo stála za zaparkovanou dodávkou, a někdy tam vartovala celý den. V zimních měsících, i když se prudce ochladilo, ji hřál pouhý fakt, že Verma je jí nablízku.

Jednou vpoledvečer – kolem páté – se dívala, jak odchází z ordinace, a sledovala ho domů. Postavila se pod pouliční lampu před jeho dveřmi a představovala si ho uvnitř. Jeho žena Angee si jí náhodou všimla, když se podívala z okna v prvním patře. Verma se vyřítil ven a obořil se na ni. Byl rozhněvaný a vyhrožoval jí, že zavolá policii. Megan považovala jeho výstup za neautentický: „Předstíral to kvůli své ženě. Ve skutečnosti, v hloubi srdce chtěl, abych tam byla.“ Megan se vůbec nestavěla na odpor. Kdykoli jí poručil, aby šla domů, uposlechla, ale nyní už její chování všechny – zvláště Angee – znervózňovalo. Vermovi měli dvě děti, osmiletého chlapečka a desetiletou holčičku, a Angee měla obavy o jejich bezpečnost. Budiž Damanu Vermovi přičteno ke cti, že nikdy nezavolal policii. Uvědomoval si, že Megan je nemocná, a podle toho se choval. Jeho manželka však takové pochopení nejevila.

„Vím, že jsem mu způsobila problémy,“ řekla Megan. „A opravdu mě to mrzí. Nesnažila jsem se mu rozbít manželství – protože svým způsobem už bylo po něm. Jenom jsem chtěla, aby se ta záležitost někam pohnula.“

V románu Iana McEwana *Nezničitelná láska* se vztah hlavního hrdiny začíná hroutit, když ho pronásleduje osoba trpící de Clérambaultovým syndromem. Přesně to se stalo Angee a Damanovi Vermovým. Ani jeden z nich nedokázal zvládat vzniklý stres. Začali se dohadovat, jaká opatření by měli podniknout, aby Megan zastavili. Verma se nakonec rozhodl pro radikální řešení. Požádal o práci v Dubaji. Tento krok nevyprovokovala pouze Megan. Vermovi už tuto možnost předtím probírali, ale Meganino obtěžování určitě rozhodnutí usnadnilo. Daman Verma pochopil, že její urputná, patologická láska je nehynoucí. To, co nazýváme pravou láskou, paradoxně zdaleka není tak trvalé jako její patologická varianta. Verma měl šanci znovu vést normální existenci pouze v případě, že ho od Megan bude dělit skutečně velká vzdálenost.

Daman Verma už půl roku žil se svou rodinou v Dubaji, když ke mně Megan přišla na lékařské doporučení. Už nebyla v péči psychiatra a podle názoru praktického lékaře se její stav značně zlepšil. Přesto si myslel, že by bylo užitečné, kdyby Megan dostala příležitost pohovořit si o svých zážitcích s psychoterapeutem. Byla traumatizovaná a jako většina obětí traumatu by se lépe adaptovala, kdyby dokázala pochopit svou minulost. Čím víc jsem však s Megan mluvil, tím jsem měl větší podezření, že na tom vůbec není lépe.

„Po Damanovi se vám stále stýská, vidíte?“

„Ano. Moc se mi po něm stýská.“ Megan si prohlížela své ruce. Hlavu měla skloněnou a nedívala se mi do očí. „Často myslím na to, co asi dělá. Víte – v Dubaji... Myslím na něj, jak se probouzí a vstává z postele, čistí si zuby a jde do práce.“ Bylo

zajímavé, že ho neviděla obklopeného rodinou. „Představuji si ho, jak řídí auto, poslouchá rádio – a svítí sluníčko. Představuji si, jak přichází do své nové ordinace a připravuje se na příchod pacientů. Vidím ho – jako když se dívám na film nebo dokument –, jak si drhne ruce, převléká se do chirurgického pláště.“ Spojila konečky prstů. „Ráda jsem navečer sama, protože vím, že on šel v Dubaji právě spát a bude ležet ve tmě bez jakéhokoli rozptylování. A právě tehdy nejvíc cítím, že s ním můžu navázat spojení a že bude vědět, že na něj myslím – a pak začne myslet on na mě – a oba na sebe budeme vzájemně myslet – a je to jako...“ Zvedla hlavu a měla blažený výraz – jako náboženská vizionářka. Leskly se jí oči a měla zardělé tváře. Trochu zajímavě dodala: „Je to, jako bychom byli jedna bytost.“

Nepochybuji, že Meganiny fantazie o splynutí vytvářely extatický stav podobný tomu, který popisují mystici. Prožívání opětovného spojení duše s Bohem je opojné a bouřlivé. Natolik, že v posvátných textech a náboženské poezii se pro vystižení intenzity splynutí s nebesy často uplatňují erotické alegorie. Zdá se, že jediným srovnatelným zážitkem je orgasmus.

Freud si od jednoho ze svých přátel, s nimiž si dopisoval, vypůjčil výraz „oceánický pocit“, aby popsal pocity slastného rozplynutí. Tento jev však nikdy nepovažoval za nic víc než za psychologický návrat k primitivnímu stavu. Zastával totiž názor, že veškeré symbiotické pocity jsou ovlivněny vzpomínkami utvářenými v raném dětství, kdy je stále ještě neúplná a prostupná hranice, která odděluje já (ego) od zbytku světa. V určitém smyslu se extáze milenců a mystiků vztahuje zpátky k děloze a kojení. Možná se neustále snažíme obnovit něco ze svého původního stavu, jenž byl blaženě prostý hrůz osamění.

Často se říká, že se sami rodíme a sami umíráme (tento aforismus je připisován tak odlišným autorům, jako je indický filozof Čánakja, který žil ve čtvrtém století před naším letopočtem, a americký herec Orson Welles). To není tak úplně pravda. Nikdo z nás se nerodí sám – a možná na to nikdy nezapomínáme.

Blud je striktně zastávaný názor, od něhož jedinec neupouští, ani když neexistují žádné důkazy na jeho podporu. Představa o tom, co jsou skutečně pádné důkazy, se však individuálně liší. Megan považovala za přijatelné důkazy vlastní pocity. To ji utvrzovalo v jejím přesvědčení. Daman Verma byl do ní zamilovaný. Věděla, že ji miluje, protože to tak hluboce cítila – silné pocity vždy něco znamenají. Pravděpodobně je pravdou spíše opak. Pocity často bývají neurčité, zavádějící a nestálé. Ne vždy nám poskytují spolehlivé informace o světě, jiných lidech či naší situaci.

Jednou jsem léčil ženu, která měla hrůzu z chůze. Neměla žádné potíže s nohama ani s vnímáním rovnováhy: prostě se jen bála klást jednu nohu před druhou, aby se mohla pohybovat. Usoudila, že chůze je nebezpečná, protože měla pocit, že je nebezpečná.

Terapeut prožívá pocity frustrace, když se pacientův stav nezlepšuje. Pracoval jsem za předpokladu, že budu-li trvale zpochybňovat Meganiny strnulé názory na Damana Vermu, mohly by se změnit. To se však nedělo. Moje netrpělivost způsobovala, že jsem postupoval příměji, méně sokratovsky.

„Připadá vám, že vás Daman miluje?“

„Myslím, že ano.“

„Stále...“

„Ano...“

„Odstěhoval se do Dubaje. Odstěhoval se tisíce kilometrů odsud.“

Nechal jsem slova doznívat v tichu, které následovalo. A potom jsem nechal ticho houstnout a naléhat. Slyšela, jak jí píská v uších? Zrychlující se tep svého srdce? Ticho – dlouhé ticho – může být velmi nepříjemné. Vznáší požadavky. Megan se na mě podívala, trochu nechápavě, téměř určitě dotčená.

Před mnoha lety jsem byl na jedné psychoanalytické debatě, kde se hovořilo o tom, jak je někdy důležité, aby psychoterapeut nechal ticho působit. Jeden kolega prohlásil: „Terapie je jako papíňák: když není dostatečný tlak, jídlo se neuvaří.“ Je však těžké dívat se, jak se pacient dusí ve vlastní šťávě.

Megan konečně promluvila: „Nechce ublížit své manželce.“ Stalo se z toho něco jako mantra.

Když jsem se s Megan viděl příště, vypadala unaveněji než obvykle.

„Kéž bych s ním mohla mluvit po telefonu,“ přiznala. „I kdyby to bylo jenom pět minut, moc by mi to ulehčilo. Kdybych jen mohla slyšet jeho hlas...“

„Zkoušela jste získat jeho telefonní číslo?“

„Ne. Přemýšlela jsem o tom – ale ne.“

„A co jet do Dubaje? Myslela jste na to, že byste za ním jela na Blízký východ?“

„Ano.“

„Ale stále jste tady.“

„Ano,“ řekla. „Stále jsem tady.“ Potom si povzdychla, masivní vypuzení vzduchu, které vytvořilo dojem smršťení. Ramena se jí ohnula a kolena se lehce nadzvedla, když se jí paty

odlepily od země. Toto zmenšení, toto uzavření do sebe silně připomínalo fetální polohu. Zatařala ruce v pěst a pevně si je přitáhla k břichu. Potom dodala: „Já vím... já vím.“ Zaleskly se jí oči.

Co věděla?

Dovolila si zvážit možnost, že Daman Verma ji nemiluje, že jejich láska není osudová a že nikdy nebudou spolu. Pohlédla do propasti a pocítila drtivou bolest. „Já vím... já vím.“ To je vše, co řekla. Stále v duchu slyším ten hlas, ovlivněný i akustickými vlastnostmi místnosti, v níž jsme seděli: váhavý, lehce ochraptělý – s dvojitým důrazem – plný smutku a resignace. Řekl jsem Megan, aby tomu nepřikládala přehnaně velkou závažnost, ale rejstřík hlasu, držení těla, mihotavá zář v očích – to všechno s žalostnou výmluvností vyjadřovalo její myšlenky. Bylo nasnadě, co si myslí, a její zármutek byl téměř hmatatelný.

Zamilovat se opravdu bolí. Většina z nás ví, jaké to je – ta potřeba, to zoufalství, ta touha. A když nás ten druhý nemiluje, můžeme prožívat nesnesitelná muka. Čas léčí, ale není to čas, co nám dodává odvalu a sílu žít dál. Žijeme dál díky naději – poučené zkušenostmi a pozorováním. Zjistíme, ať už přímo, či nepřímo, že láska není vždy opětovaná, pokusy o sblížení jsou odmítnuty a vztahy plné příslibů ztroskotají, ale také si uvědomíme, že nevyhnutelně přijdou další příležitosti najít lásku.

Megan našla lásku svého života. Byla jí zcela oddaná a její oddanost se rovnala otřepaným metaforám z básní a písní. Byla neměnná jako slunce, měsíc a večernice. Nikdy nemělo dojít k přenesení citů na někoho jiného. Proto neexistovala naděje ani budoucnost. Strádání, které většina z nás musí snášet

možná měsíce či roky, byla Megan nucena snášet po zbytek života. Představte si to. Vzpomeňte si, jaké je být zoufale a nešťastně zamilovaný – a nyní si představte, že tato muka přetrvávají bez úlevy, navždy.

„Je to tak nespravedlivé,“ hlesla Megan.

„Ano,“ souhlasil jsem. „Je.“

Po tvářích se jí řinuly slzy a kapaly jí na sukni. Přisunul jsem jí krabici s papírovými kapesníčky. Mého zcela nedostačujícího gesta si nevšimla. Byla příliš vzdálená – a mě zahanbovalo, jak obrovské je její utrpení.

Jaké jsou příčiny de Clérambaultova syndromu? Nejpřesnější a intelektuálně nejpoctivější odpověď na tuto otázku je pravděpodobně ta nejméně uspokojivá. Nikdo to přesně neví. Byl prisuzovaný nerovnováze neurotransmiterů, ale léky nasazované na úpravu této nerovnováhy málokdy zabírají. Určitou úlohu může hrát dopamin, ale lék, který užívala Megan a který působil jako blokátor dopaminových receptorů v mozku, neměl žádné účinky na její náladu, myšlení ani chování. Většina pacientů uvádí otupění emocí, ale základní fixace přetrvává.

Další možností je abnormální elektrická aktivita ve spánkových lalocích, především v pravém spánkovém laloku. De Clérambaultův syndrom má některé společné rysy s epilepsií spánkových laloků (TLE; *temporal lobe epilepsy*): zintenzivnění emocí, změněný sexuální zájem a transcendentní epizody. Při výskytu těchto transcendentních epizod se někdy říká, že pacient trpí „Dostojevského epilepsií“, protože tento slavný spisovatel byl náchylný k extatickým záchvatům.

Někteří jedinci s TLE prohlašují, že se do nich zamilovali neznámí lidé – i když to je zcela výjimečné.

Psychoanalytici poukazovali na sexuální ambivalenci. Když si nemocný zvolí nedosažitelného milence, vyhne se tak intimitě. Tato teorie opět není přesvědčivá, především s ohledem na případy, jako je Megan. Než potkala Damana Vermu, žila normálním sexuálním životem. Intimitě se vůbec nevyhýbala. Podle další teorie mají ženy s de Clérambaultovým syndromem nelaskavé otce. To samozřejmě platí o mnoha ženách, ale ne u všech se vyvine toto onemocnění.

Léčba de Clérambaultova syndromu je obtížná. Prognóza je špatná a nemoc obvykle mívá chronický průběh. Za nejúčinnější se považuje kombinace léků a nuceného odloučení, ale Megan užívala pimozyd a neviděla Damana Vermu půl roku, a přesto stále toužila být s ním.

Jednoho dne jsem se Megan zeptal, jestli si myslí, že děláme nějaké pokroky. „Ano,“ odpověděla. „Pomáhá to... když mluvíme.“

Gratuloval jsem si, že léčba někam vede. Ale velmi jsem se zmýlil.

Za normálních podmínek máme sklon dávat se dohromady s jedincem podobného typu, jako jsme my sami – zvláště co se týče přitažlivosti. Jestliže chcete zjistit, jak jste pohlední, nedívejte se do zrcadla: místo toho si pořádně prohlédněte svého partnera či partnerku. Z evolučního hlediska je krása pouze jeden z mnoha faktorů způsobilosti, ale možná ten nejdůležitější. Každý si chce najít atraktivního druha či atraktivní družku a málokdo je ochoten se spojit s někým méně přitažlivým,

než je sám. Krásní lidé se párují s jinými krásnými lidmi a ti méně obdaření se musejí co nejvíce snažit, protože nabídka na trhu už je probraná a slevy skončily. Tyto požadavky vytvářejí hierarchii, v níž se převážná většina dvojic roztřídila do párů, které mají velmi podobné charakteristiky. Podle evolučních teoretiků jde o tzv. výběrové párování (též nazývané pozitivní asortativní párování). Výjimky jsou poměrně vzácné, a pokud se vyskytují, často je lze připisovat vlivu bohatství (což je další ukazatel způsobilosti), které obvykle usnadňuje vztahy mezi bohatšími staršími muži a žádoucími mladými ženami.

Zajímalo mě, jaký asi je Meganin manžel Philip. A tak jsem řekl, že ho chci vidět.

Philip byl stejně starý jako Megan a přibližně stejné tělesné konstituce. Měl stejnou barvu vlasů jako ona a byl nanejvýš o pět centimetrů vyšší. Oblékal se rovněž stejně: neformálně, ale slušně – světlemodrá košile, tmavomodrý svetr, šedé flanelové kalhoty s úhlednými puky a naleštěné polobotky – tedy ne zas tak ležérně, aby to nebylo vhodné do zaměstnání. Měl přátelské a příjemné vystupování. Jeho nesmělý, stydlivý úsměv mi byl povědomý, protože byl přesnou kopií Meganina úsměvu. Snadno jsem si je představil jako dvojici před katastrofickým příchodem Damana Vermy do jejich života: ruku v ruce, ideální pár.

„Posledních pár let pro vás muselo být dost náročných,“ podotkl jsem.

„Ano,“ odpověděl. „Bylo to poněkud nesnadné.“

Byl to muž s vrozeným citem pro zdrženlivé vyjadřování.

Trochu jsme si povídali o povaze jeho vztahu s Megan a o tom, jak se věci změnily.

„Řekl bych, že od té doby, co Daman odjel do Dubaje, se situace zlepšila.“ Používal zubařovo rodné jméno stejně jako Megan. „Jako že nemusím mít obavy, kde Megan je – nebo co dělá. Už zase chodí do práce a vrací se rovnou domů. Byli moc hodní, ti lidé, pro které pracuje. Hlavně její šéf. Jeho dcera má depresi a on má velké pochopení.“

„Vědí, co se stalo?“

„Tedy... ne tak docela.“ Honem mluvil dál, protože nechtěl rozebírat výmysly, které tehdy použil, aby co nejvíc předešel ostudě. Bylo smutné, že musel lhát, a samozřejmě to byla obžaloba naší společnosti. I když bylo zaručeno pochopení, nemohl říct pravdu. Stále byla příliš zahanbující a pokořující.

„Zdánlivě je všechno zase normální. Povídáme si, chodíme do kina, chodíme na procházky. Loni v srpnu jsme jeli na pár týdnů do Cornwallu a opravdu jsme si to tam užili.“

„Jste si stále... blízcí?“

„Ano, myslím, že jsme.“

Chtěl jsem vědět, jak blízcí. „Vedete stále... intimní život?“

„Intimní život? Jako jestli spolu spíme?“ Přikývl jsem. „Ano,“ pokračoval. „Ano, spíme. Je to tak zvláštní.“ Najednou se zatvářil užasle, chlapecky. „Nic se nezměnilo, ale všechno je jinak.“

„Jak to myslíte?“

„Moje žena tam je, ale není tam. Je to ona, ale není to ona.“

Jeho slova mi připomněla klinický jev zvaný Capgrasův blud. Postižený je přesvědčený, že někoho, kdo je mu blízký, nahradila totožná, ale jiná osoba.

„Vím, že na něj pořád myslí,“ pokračoval Philip. „Jako že – nejspíš na něj myslí, dokonce i když, víte co – jsme v posteli.“

„Myslíte, že má o něm sexuální fantazie, zatímco vy dva...“

Philip mi skočil do řeči a utnul větu, než dospěla ke svému zřejmému a explicitnímu závěru. „Ne, ne.“ Zhluboka se nadechl, uklidnil se a dodal: „Tedy, s jistotou to samozřejmě říct nemůžu. To si uvědomuju. Možná na něj opravdu myslí, když se milujeme. Ale neřekl bych.“ Philip si myslel, že Meganiny city k Vermovi se staly abstraktnějšími – vznešenějšími. A měl pro to dobrý důvod.

„Řekla vám Megan o svém...“ Poslední slabiku vyhýbavě protáhl. Podrbal se na hlavě, jako by měl vyřešit nějaký zapeklý matematický problém. „Nevím, jak to mám vlastně nazvat. Nejspíš je to něco jako svatostánek.“

„Cože?“ Překvapeně jsem se napřímil v křesle. „Ne, to mi neřekla.“

„Je to krabice – obyčejná úložná krabice – a má ji v ložnici, zakrytou bílou látkou. Uvnitř jsou věci, které nashromáždila a mají nějakou spojitost s Damanem.“

„Jako například...?“

„Jednou o něm psali v novinách. Zúčastnil se nějaké velké benefiční akce a vyfotografovali ho tam. Je oblečený do společnosti – ve smokingu – a stojí vedle jednoho člena parlamentu a televizní osobnosti. Celé to působí dost nóbl. Megan ten novinový článek vystříhla a schovala si ho. Taký má jeho starou vizitku, informační leták, který sebrala na jeho klinice, a zvací dopisy na prohlídky. Pero, svorku na papíry... Můžu se jen domýšlet, že jsou to věci, kterých se dotkl. Musela je ukrást.“

„Co s těmi věcmi dělá?“

„Občas je vyndá z krabice.“

„Před vámi?“